

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10557225>

Жамбиллов Мансур Расулжонович

*“Ислом тарихи ва манбашунослиги IRCICA” кафедраси
I босқич таянч докторанти, Тошкент ислом институти
“Ҳадис ва Ислом тархи фанлари” кафедраси ўқитувчиси*

Аннотация: *Имом Воқидий яшаган давр, набавий сийратни ўрганиш орқали у зотни яхшироқ таниб олиш;*

Имом Воқидий ёзган асарлардан бохабар бўлиш; исломий нуқтаи назардан келиб чиққан ҳолда тарих борасида асар ёзишдаги Имом Воқидий намоён қилган йўналишни баён қилиб бериш

Калит сўзлар: *Муҳаммад ибн Умар Воқидий, устозлари, шогирдлари, маънавият ва турли илмлар, Ироқ мадрасаси, ислом тарихи.*

УСТОЗЛАРИ

Шубҳасиз Воқидий яшаган давр муслмонлари Росулulloҳ соллоллоҳу алайҳи васалламнинг хабарларига кўп эътибор қаратган ва илм толиблари ҳам кўп эди. Бироқ улардан озчилигигина набавий сийратни ёзиш ва тадвин қилиш борасида мутахассис эди. Воқидий ўша кезларда Росулulloҳ соллоллоҳу алайҳи васалламнинг ва у зотдан сўнг хулафои рошидинларнинг ҳаётида содир бўлган ҳодисалар ҳақида ёзган асарлари билан яққол кўзга ташланган эди.²⁵

Баъзи манбааларда²⁶ Воқидийнинг устозлари ҳақида зикр қилинади. Улар:

1. Ибн Абу Зиъб. Абул Ҳорис Муҳаммад ибн Абдурахмон ибн Муғийра ибн Абу Зиъб ал-Қураший ал-Омирий ал-Маданий. У фақиҳ, сабт (ишончли), обид, ўз замонасининг шайхи бўлган ва кўпчиликдан ҳадис ривоят қилган. Ҳижрий 80-йилда туғилган. Ўта парҳезкор ва фазилатли инсон бўлган. Ҳижрий 159-йилда (мил.776.й) вафот этган.²⁷

2. Ибн Абу Сабро. Абу Бакр ибн Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Абу Сабро ал-Қуроший ал-Омирий. Кўп ривоят қилган олим. Бироқ ҳадис бобида матрук (ривояти мақбул бўлмаган) ровийдир. Халифа Мансур уни қозилик лавозимига тайинлаган. У кўплаб ровийлардан ривоят қилган²⁸. Ҳижрий 162-йилда (мил.779.й) вафот этган²⁹.

²⁵ “Воқидий ва унинг Муҳаммад алайҳиссаломнинг сийратини ёзишдаги услуби”. Гуманитар фанлар факултети журнали. –Ироқ: Мавсил университети., 2009. –3Ж.15Б.

²⁶ Ибн Саъд Муҳаммад ибн Маниъ ал-Басрий аз-Зухрий. Ат-тобақот ал-кубро.–Байрут/Ливан: “Дару Содир” нашриёти, 1405/1985.–Ж. V I I .–Б.335.

²⁷ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Тазкирот ал-ҳуффош.–Саудиа Арабистони: “Дару иҳя ат-турос ал-арабий” нашриёти, 1374/1954.–Ж. I .–Б.191,193.

²⁸ Ибн Ҳажар Аҳмад ибн Али ал-Асқалоний. Лисан ал-мийзан.–Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-исламия”, –Ж. V I I .–Б.495.

3. Абу Маъшар ас-Санадий.³⁰
4. Абу Зайд Усома ибн Зайд ал-Лайсий ал-Маданий. Лайсийларнинг мавлоси бўлган. Ҳадиси кучли ростгўй³¹, кўп ровийлардан ривоят қилган. Ҳижрий 153-йилда (мил. 770.й.) вафот этган.³²
5. Ахлах ибн Ҳумайд ибн Нофеъ ал-Ансорий. Сафвон ибн авс ал-Нажорий ал-Ансорий ал-Маданийнинг мавлоси бўлган. Абу Абдурахмон куняси билан машҳур. Унга “Ибн Суфайро” деб ҳам айтилган³³. Сиқа (ишончли) ровий³⁴. Ҳижрий 158-йилда (мил.775.й.) вафот этган.³⁵
6. Абу Холид Савр ибн Язид. Шом аҳлидан бўлган, фақиҳ, муҳаддис. Ҳимс диёрининг олими.³⁶ Кўплаб ровийлардан ривоят қилган.³⁷ Илм булоғи бўлган, ростгўй, ҳадиси саҳиҳ олим. Ҳижрий 155-йилда (мил.772.й.) етмиш ёшида Байтул мақдисда вафот этган³⁸.
7. Робиъа ибн Усмон ибн Робиъа ат-Таймий. Абу Усмон ал-Маданий. Ҳадиси оз сабт ва сиқа ровий бўлган. Унинг талаффузида оғирлик бўлган. Ҳижрий 154-йилда (мил.771.й.) етмиш етти ёшида Мадинаи мунавварада вафот этган³⁹. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган.⁴⁰
8. Суфён Саврий. Суфён ибн Саийд ибн Масруқ Абу Абдуллоҳ ас-Саврий ал-Куфий. Ҳофиз, имом Абу Абдуллоҳ ал-Куфий таниқли имомлардан бири. Журжон қишлоқларининг бирида туғилиб, сўнгра Куфага сафар қилган. Ҳижрий 161-йилда (мил.778.й) вафот этган⁴¹. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁴².

²⁹ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Ал-кашиф фий маърифати ман лаҳу риваятун фил кутуб ас-ситта..-Жидда/Саудиа Арабистони: “Дар ал-қибла лис-сақофат ал-исламия”, 1413/1992.-Ж. I I .-В.411.

³⁰ Муҳаммад ибн Усмон ибн Аҳмад аз-Заҳабий. Шуайб Арнаут, Ҳусайн ал-Асад таҳқиқи. Сияру аълам ан-нубало.-Байрут/Ливан: “Муассасат ар-рисала” нашриёти, 1401/1971.-Ж. V I I .-В.435.

³¹ Сулаймон ибн Халаф ибн ал-Моликий ал-Бажий. Аҳмад Баззор таҳқиқи. Ал-жарҳу ват-таъдил лиман хоррожа анҳу ал-Бухорий..-Маъриб: Визарот ал-авқоф ваш-шуун ал-исламия.-Ж. I .-В.400.

³² Исмоил ибн Иброҳим ал-Жўфий ал-Бухорий. сайид Ҳошим ан-Надавий таҳқиқи. Ат-тарих ал-кабир..-Байрут/Ливан: “Дар ал-фикр” нашриёти, -Ж. I I -В.22.

³³ Абуҳасан Юсуф ал-Миззий. Башшор Аввод Маъруф таҳқиқи. Таҳзиб ал-камал фий асма ар-рижал. -Байрут/Ливан: “Муассасат ар-рисала” нашриёти, 1413/1992.-Ж. I I I .-В.321.

³⁴ Муҳаммад ибн Ҳиббон ибн Аҳмад Абу Ҳотим. Шарофиддин Аҳмад таҳқиқи. Ас-сиқот. -Байрут/Ливан: “Дар ал-фикр” нашриёти, 1391/1975.-Ж. V I .-В.73.

³⁵ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Ал-кашиф фий маърифати ман лаҳу риваятун фил кутуб ас-ситта..-Жидда/Саудиа Арабистони: “Дар ал-қибла лис-сақофат ал-исламия” нашриёти, 1413/1992.-Ж. I .-В.255.

³⁶ Жалолиддин Абдурахмон ибн Абу Вақр ас-Суютий. Тобақот ал-хуффош.-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмия” нашриёти, 1403/1982.-Ж. I .-В.84.

³⁷ Абуҳасан Юсуф ал-Миззий. Башшор Аввод Маъруф таҳқиқи. Таҳзиб ал-камал фий асма ар-рижал. -Байрут/Ливан: “Муассасат ар-рисала” нашриёти, 1413/1992.-Ж. I V .-В.418.

³⁸ Муҳаммад ибн Ҳиббон ибн Аҳмад Абу Ҳотим. Шарофиддин Аҳмад таҳқиқи. Ас-сиқот..-Байрут/Ливан: “Дар ал-фикр” нашриёти, 1391/1975.-Ж. V I -В.129.

³⁹ Ибн Ҳажар Аҳмад ибн Али ал-Асқалоний. Ал-исоба фий тамйиз ас-соҳаба..-Байрут/Ливан: “Дар ал-фикр” нашриёти, 1398/1978.-Ж. I I -В.470.

⁴⁰ Муҳаммад ибн Ҳиббон ибн Аҳмад Абу Ҳотим. Шарофиддин Аҳмад таҳқиқи. Ас-сиқот..-Байрут/Ливан: “Дар ал-фикр” нашриёти, 1391/1975.-Ж. V I .-В.301.

⁴¹ Ҳамза ибн Юсуф ибн Иброҳим ас-Саҳмий. Муҳаммад Абдулмажидхон таҳқиқи. Тарихи Журжон..-Байрут/Ливан: “Олам ал-кутуб” нашриёти, 1407/1987.-Ж. I .-В.216.

⁴² Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Ал-кашиф фий маърифати ман лаҳу риваятун фил кутуб ас-ситта..-Жидда/Саудиа Арабистони: “Дар ал-қибла лис-сақофат ал-исламия” нашриёти, 1413/1992.-Ж. I .-В.449.

9. Заҳҳок ибн Усмон. Заҳҳок ибн Усмон ибн Абдуллоҳ ибн Холид ибн Ҳизом ал-Қуроший ал-Асадий, Абу Усмон ал-Маданий ал-Кабир. У тарихчи, сиқа ростгўй аллома бўлган. Ҳижрий 153-йилда (мил.772.й.) вафот этган.⁴³
10. Абдулҳамид ибн Жаъфар ибн Абдуллоҳ ал-Ансорий ал-Авсий ал-Маданий. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган. Ҳадиси кўп, сиқа, ростгўй ровий бўлган. Ҳижрий 153-йилда (мил.772.й.) вафот этган.⁴⁴
11. Абдурахмон ибн Амр. Шайхул ислом Абу Амр ал-Авзойи, ҳофиз, фақиҳ, зоҳид ва сиқа ровий бўлган. Илм ва ибодатда пешқадам бўлган. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁴⁵. Ҳижрий 157-йилда (мил.774.й.) Сафар ойида вафот этган.⁴⁶
12. Ибн Журайҳ. Абдулмалик ибн Абдулазиз ибн Журайҳ ал-Умавий. Имом, ҳофиз, Ҳарам шайхи ва кўплаб таснифотлар соҳиби. Абул Валид куняси билан танилган, маккий, сиқа ровий. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁴⁷. Ҳижрий 151-йилда (мил.770.й.) вафот этган.⁴⁸
13. Фулайҳ ибн Сулаймон ибн Абул Муғийра ал-Хузозий. Фулайҳ асл исми Абдулмалик, Фулайҳ унинг лақаби ва кунясидир. У Зайд ибн Хаттобнинг мавлоси бўлган. Ростгўй, олим, ҳадиси заиф ровийдир. Ҳижрий 168-йилда (мил.785.й.) вафот этган.⁴⁹
14. Касир ибн Зайд. Асламийларнинг мавлоси, Мадинаи мунаввара аҳлидан бўлган, куняси Абу Муҳаммад, ростгўй, баъзан хато қилиб турувчи ровийдир.⁵⁰ У Аслам уруғидан бўлган Бану Саҳмнинг мавлосидир.⁵¹ Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган.⁵² Ҳижрий 158-йилда (мил.775.й.) вафот этган.⁵³

⁴³ Ибн Саъд Муҳаммад ибн Маниъ ал-Басрий аз-Зухрий. Ат-тобақот ал-кубро.-Байрут/Ливан: "Дару Содир" нашриёти, 1405/1985.-Ж. V.-Б.422.

⁴⁴ Ибн Ҳажар Аҳмад ибн Усмон ал-Асқалоний. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Тақриб ат-таҳзиб..-Халаб: "Дар ар-Ро.ид" нашриёти, 1408/1988.-Ж. I.-Б.333.

⁴⁵ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Ал-кашиф фий маърифати ман лаҳу риваятун фил кутуб ас-ситта.-Жидда/Саудиа Арабистони: "Дар ал-қибла лис-сақофат ал-ислаимийя" нашриёти, 1413/1992.-Ж. I.-Б.638.

⁴⁶ Ибн Ҳажар Аҳмад ибн Усмон ал-Асқалоний. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Тақриб ат-таҳзиб. -Халаб: "Дар ар-Рошид" нашриёти, 1408/1988.-Ж. I.-Б.347.

⁴⁷ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Ал-кашиф фий маърифати ман лаҳу риваятун фил кутуб ас-ситта..-Жидда/Саудиа Арабистони: "Дар ал-қибла лис-сақофат ал-ислаимийя" нашриёти, 1413/1992.-Ж. I.-Б.666.

⁴⁸ Жамолиддин Абуфараж ибн Жавзий. Аҳмад ибн Али таҳқиқи. Сифат ас-софва. -Қоҳира/Миср: "Дар ал-ҳадис" нашриёти, 1421/2000.-Ж. I I.-Б.216.

⁴⁹ Сулаймон ибн Халаф ибн ал-Моликий ал-Баҳий. Аҳмад ал-Баззор таҳқиқи. Ат-таъдил вал тажриҳ лиман хоррожа анҳул Бухорий..-Маъриб: Вақф ва ислом ишлари вазирлиги,-Ж. I I I.-Б.1054.

⁵⁰ Абуҳасан Юсуф ал-Миззий. Башшор Аввод Маъруф таҳқиқи. Таҳзиб ал-камал фий асма ар-рижал. -Байрут/Ливан: "Муассасат ар-рисала" нашриёти, 1413/1992.-Ж. XX I V.-Б.113.

⁵¹ Абуҳасан Юсуф ал-Миззий. Таҳқиқ: Башшор Аввод Маъруф таҳқиқи. Таҳзиб ал-камал фий асма ар-рижал..-Байрут/Ливан: "Муассасат ар-рисала" нашриёти, 1413/1992. .-Ж. XX I V.-Б.113

⁵² Абуҳасан Юсуф ал-Миззий. Башшор Аввод Маъруф таҳқиқи. Таҳзиб ал-камал фий асма ар-рижал.-Байрут/Ливан: "Муассасат ар-рисала" нашриёти, 1413/1992. .-Ж. XX I V.-Б.116.

⁵³ Муҳаммад ибн Ҳиббон ибн Аҳмад Абу Ҳотим. Шарофиддин Аҳмад таҳқиқи. Ас-сиқот.-Байрут/Ливан: "Дар ал-фикр" нашриёти, 1391/1975.Ж. V I I.-Б.354.

15. Муъаммар ибн Рошид ал-Аздий. Абу Урва ал-Аздий. Яман диёрининг олими. Ўз замонасининг пешқадам аҳли илмларидан бўлган. Басрада ҳадис айган, сиқа, сабт ва фазилатли ровий бўлган. Ҳижрий 154-йилда (мил.773.й.) вафот этган.⁵⁴
16. Молик ибн Анас ибн Молик ибн Абу Омир ибн Амр ибн Ҳорис. Абу Абдуллоҳ ал-Асбаҳий ал-Маданий ҳофиз, уммат фақиҳи, шайхул ислом, ҳижрат диёри имомидир. Кўплаб ровийлардан ривоят қилган. Ундан ҳам саноқсиз имомлар ҳадис айтишган. Ҳижрий 179-йилда (мил.795.й.) вафот этган. Имом Молик ҳадис бобида имом бўлган.⁵⁵
17. Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Зухрий. У Ибн Шиҳоб аз-Зухрийнинг жияни бўлиб, Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Муслим ибн Шиҳоб ал-Маданий ал-Ансорийдир. Куняси Абу Абдуллоҳ, ривоятда ваҳмларга (хатоларга) эга, ростгўй ровий. Ҳижрий 154-йилда (мил.773.й.) вафот этган.⁵⁶
18. Муҳаммад ибн Ажлон ал-Маданий. Фақиҳ, солиҳ инсон, ростгўй,⁵⁷ имом. Куняси Абу Абдуллоҳ. Фазилатли олим, сиқа ровий. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁵⁸. Ҳижрий 138-йилда (мил.757.й) Мадинаи мунавварада вафот этган.⁵⁹
19. Ҳишом ибн Ғоз ибн Робийъа. Ҳишом ал-Журший. Куняси Абул Аббос. Бағдодда истиқомат қилган. Сиқа, ростгўй ва обид бўлган. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁶⁰. Ҳижрий 153-йилда (мил.772.й.) вафот этган.⁶¹
20. Абу Исҳоқ Исмоил ибн Иброҳим ибн Уқба ибн Уқба ал-Мутриқий. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг авлодларининг мавлоси, ал-Қуроший, ал-Асаний, ал-Маданийдир. Халифа Маҳдий даврида вафот этган.⁶²
21. Абу Ҳазра Яъқуб ибн Мужоҳид ал-Маданий. У Бану Махзум мавлоси бўлган. Мадинада ҳикоя айтувчи бўлган. Ҳижрий 150-йилда (мил.769.й) Искандарияда вафот этган.⁶³

⁵⁴ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Ал-кашиф фий маърифати ман лаҳу риваятун фил кутуб ас-ситта..-Жидда/Саудиа Арабистони: "Дар ал-қибла лис-сақофат ал-исламия" нашриёти, 1413/1992.-Ж. I I.-Б.282.

⁵⁵ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Тазкирот ал-хуффош.-Саудиа Арабистони: "Дару ихя ат-турос ал-арабий" нашриёти, 1374/1954.-Б.207.

⁵⁶ Ибн Ҳажар Аҳмад ибн Усмон ал-Асқалоний. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Тақриб ат-таҳзиб..-Ҳалаб: "Дар ар-Рошид" нашриёти, 1408/1988.-Ж. I I.-Б.866.

⁵⁷ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Шуайб Арнаут, Ҳусайн ал-Асад таҳқиқи. Сияри аълам ан-нубало..- Байрут/Ливан: "Муассасат ар-рисала" нашриёти, 1401/1981.-Ж. V I I.-Б.217.

⁵⁸ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Ал-кашиф фий маърифати ман лаҳу риваятун фил кутуб ас-ситта..-Жидда/ Саудиа Арабистони: "Дар ал-қибла лис-сақофат ал-исламия" нашриёти, 1413/1992.-Ж. I I.-Б.200.

⁵⁹ Бурхониддин Иброҳим ибн Али ибн Муҳаммад ал-Яъмурий. Муҳаммад Абуннур таҳқиқи. Ад-дийбаж ал-музаҳхаб фий маърифати аъяни улама ал-мазхаб.-Қоҳира/Миср: "Дар ат-турос" нашриёти,-Ж. I I.-Б.239.

⁶⁰ Ибн Саъд Муҳаммад ибн Маниъ ал-Басрий аз-Зухрий. Ат-тобақот ал-кубро.-Байрут/Ливан: "Дару Содир" нашриёти, 1405/1985.-Ж. V I I.-Б.468.

⁶¹ Абу Бақр Аҳмад ибн Али ал-Хатиб ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод.-Байрут/Ливан: "Дар ал-кутуб ал-илмийя" нашриёти,-Ж. I V.-Б.42.

⁶² Исмоил ибн Иброҳим ал-Жўфий ал-Бухорий. Сайид Ҳошим ан-Надавий таҳқиқи. Ат-тарих ал-кабир..-Байрут/Ливан: "Дар ал-фикр" нашриёти,-Ж. I I.-Б.341.

⁶³ Ибн Абу Ҳотим Абдурахмон Муҳаммад ибн Идрис ар-Розий. Ал-жарҳ ват-таъдил. - Байрут/Ливан: "Дар ал-кутуб ал-илмийя" нашриёти, 1373/1953.-Ж. I X.-Б.215.

22. Саид ибн Башир ал-Аздий ал-Басрий. Куняси Абу Абдурахмон. Асли Басралик, имом, муҳаддис ва ростгўй ровий. Ҳижрий 168-йилда (мил.785.й) вафот этган.⁶⁴

23. Абу Муҳаммад Саид ибн Абдулазиз ибн Абу Яҳё. Имом ва Дамашқ муфтийси. Шом аҳлининг обид ва фақиҳларидан бири бўлган. Ҳижрий 167-йилда (мил.784.й) вафот этган.⁶⁵

24. Абу Яҳё Ғавс ибн Сулаймон ибн Зиёд ал-Ҳазрабий. Халифа Мансур ва Маҳдий даврида уч маротаба Мисрга қози қилиб таъйинланган. Ҳижрий 168-йилда (мил.785.й) Маҳдийнинг халифалик даврида вафот этган.⁶⁶

25. Абу Амр Муовия ибн Солиҳ ал-Ҳазрабий ал-Ҳимсий. Ҳофиз, имом ва сиқа ровий. Андалус диёри қозиси бўлган. Ҳижрий 158-йилда (мил.775.й) вафот этган.⁶⁷

26. Абу Муҳаммад Валид Ибн Касир ал-Махзумий ал-Куфий. Бану Махзум уруғининг мавлоси, мағозий ва сияр олими бўлган. Ҳижрий 151-йилда (мил.770.й) вафот этган.⁶⁸

Юқорида келтириб ўтилганлардан Воқидийнинг устозларининг аксари Мадина аҳлидан ёки Мадинада яшаган кишилардан эканлиги ва уларнинг турли илм эгалари бўлганлигини кўришимиз мумкин. Бу ўринда Воқидий илмий бойликка эканлиги ва кўплаб соҳаларда бошқа тарихчилардан ажралиб турувчи олимлардан бўлганлигининг сири яққол намоён бўлади. Юқорида кўрганимиздек, Воқидийнинг устозларининг кўпчилиги сиқа ровийлар бўлган. Бу Воқидий эътимод қилиш имкони бўлган шайхлардан илм олишга ҳарис бўлганлигини кўрсатади. Бу эса кўп ҳолларда Воқидий ёзган асарларга нисбатан бизда ишонч уйғонишига сабаб бўлади.

ШОГИРДЛАРИ

Ундан кўплаб шогирдлар илм олган бўлиб, уларнинг аксарияти исломий илм соҳаларида йетук даражаларга еришган. Уларнинг илм-маърифат ва тарих соҳасида машҳур бўлганлари қуйидагилар:

1. Муҳаммад ибн Саъд⁶⁹.

2. Абу Бакр Муҳаммад ибн Исъҳоқ ас-Соғоний. Бағдод аҳлидан бўлган, ҳофиз, ҳужжат, Бағдод муҳаддиси, сиқа, сабт. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган.⁷⁰ Ҳижрий 270-йилда (мил.833.й) вафот этган.⁷¹

⁶⁴ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Шуайб Арнаут, Ҳусайн ал-Асад таҳқиқи. Сияри аълам ан-нубало.- Байрут/Ливан: "Муассасат ар-рисала" нашриёти, 1401/1981.-Ж. V I I .-Б.304.

⁶⁵ Муҳаммад ибн Ҳиббон ибн Аҳмад Абу Ҳотим. Шарофиддин Аҳмад таҳқиқи. Ас-сиқот.- Байрут/Ливан: "Дар ал-фикр" нашриёти, 1391/1975.-Ж. V I I .-Б.369.

⁶⁶ Жамолиддин Абулфараж ибн Жавзий. Муҳаммад Абдулқодир Ато таҳқиқи. Ал-мунтазам фий тарих ал-умам вал-мулук.-Байрут/Ливан: "Дар ал-кутуб ал-илмийя" нашриёти, 1412/1992.-Ж. V I I I .-Б.299.

⁶⁷ Муҳаммад ибн Ҳиббон ибн Аҳмад Абу Ҳотим. Шарофиддин Аҳмад таҳқиқи. Ас-сиқот.- Байрут/Ливан: "Дар ал-фикр" нашриёти, 1391/1975.-Ж. V I I .-Б.470.

⁶⁸ Ибн Саъд Муҳаммад ибн Маниъ ал-Басрий аз-Зухрий. Ат-тобақот ал-кубро.-Байрут/Ливан: "Дару Содир" нашриёти, 1405/1985.-Ж. I .-Б.398.

⁶⁹ Муҳаммад Исъҳоқ ибн Надим. Юсуф ат-Товил таҳқиқи. Ал-Фихрист.-Байрут/Ливан: "Дар ал-кутуб ал-илмийя" нашриёти, 1416/1969.-Б.142.

3. Абу Бакр Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Абу Шайба. Ҳофиз Абу Бакр Абсий ал-Күфий, кўплаб асарлар муаллифи.⁷²
4. Абу Убайд Қосим ибн Салом ал-Бағдодий, Аздинг мавлоси, фикҳ ва луғатда уммат имомларининг бири. Фақиҳ, қози, машҳур адиб, кўплаб асарлар муаллифи. Олтмиш икки йил умр кўрган. Ҳижрий 224-йилда (мил.839.й) вафот этган.⁷³
5. Аҳмад ибн Холил ибн Собит ал-Бағдодий ал-Баржуланий. Куняси Ану Жаъфар. Баржуланийя маҳалласида истиқомат қилган ва шу сабаб унга нисбат берилган. Ҳижрий 277-йилда (мил.840.й) вафот этган.⁷⁴
6. Абу Жаъфар Аҳмад ибн Убайд ибн Носих ибн ал-Бағдодий ан-Наҳвий ал-Күфий. Бану Ҳошимнинг мавлоси, “Абу Усайба” куняси билан машҳур. Ривоятда заиф. Ҳижрий 273-йилда (мил.837.й)⁷⁵ вафот этган.
7. Абу Бакр Аҳмад ибн Мансур ибн Сайёр ал-Бағдодий ар-Ромадий. Ҳофиз, сиқа ровий. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁷⁶. Муснад асарини ёзган⁷⁷. Ҳижрий 265-йилда (мил.828.й) вафот этган.⁷⁸
8. Ҳорис ибн Муҳаммад ибн Абу Усома ал-Бағдодий. Ироқ мусниди. Куняси Абу Муҳаммад ат-Таймий. Ҳофиз, сиқа ровий. Ҳижрий 282-йилда (мил.895.й) вафот этган.⁷⁹
9. Абу Ҳассон Ҳасан ибн Усмон ибн Ҳаммод аз-Зиёдий ал-Бағдодий. Сиқа ровий, фазилатли олим. Бир гуруҳ ровийлардан ешитган.⁸⁰ Маърифат, ишонч ва омонат аҳлидан бўлган.⁸¹ Ҳижрий 242-йилда (мил.856.й) вафот этган.⁸²
10. Абу Айюб Сулаймон ибн Довуд Шозкуний ал-Манқирий ал-Басрий. Ироқ аҳлидан ривоят қилган, ҳофизлардан бири. Бироқ у заиф ривоят билан ҳам танилган. Ҳижрий 234-йилда (мил.848.й) вафот этган.⁸³

⁷⁰ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Тазкирот ал-хуффо. –Саудия Арабистони: “Дару ихя ат-турос ал-арабий” башриёти, 1374/1954.-Ж. I I I.-Б.573.

⁷¹ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Тазкирот ал-хуффо. –Саудия Арабистони: “Дару ихя ат-турос ал-арабий” башриёти, 1374/1954.-Ж. I I I.-Б.573.

⁷² Ибн Ҳажар Аҳмад ибн Али ал-Асқалоний. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Тақриб ат-таҳзиб..-Ҳалаб: “Дар ар-рошид” нашриёти, 1408/1988.-Ж. I I.-Б.540.

⁷³ Абулҳасан Юсуф ал-Миззий. Башшор Аввод Маъруф таҳқиқи. Таҳзиб ал-камал фий асма ар-рижал..-Байрут/Ливан: “Муассасат ар-рисала” нашриёти, 1413/1992.-Ж. XX I I I.-Б.354.

⁷⁴ Ал-хатиб Аҳмад ибн Али Абу Бакр ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод.-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, -Ж. I V.-Б.133.

⁷⁵ Якут ибн Абдуллоҳ ал-Ҳамавий. Муъжам ал-адибба.-Миср: “Дар ал-Маъмун” нашриёти,-Ж. I I.-Б.465.

⁷⁶ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Ал-кашиф фиймаърифати ман лаҳу риваятун фил кутуб ас-ситта. Муҳаммад Аввома.-Жидда/Саудия Арабистони: “Дар ал-қибла ис-сақофат ал-ислаимийя” нашриёти, 1413/1992.-Ж. I I.-Б.204.

⁷⁷ Жалолиддин Абдурахмон ибн Абу Бакр ас-Суютий. Тобақот ал-хуффо. –Байрут /Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, 1403/1982.-Ж. I I.-Б.255.

⁷⁸ Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Муҳаммад Аввома таҳқиқи. Ал-кашиф фиймаърифати ман лаҳу риваятун фил кутуб ас-ситта.-Жидда/Саудия Арабистони: “Дар ал-қибла ис-сақофат ал-ислаимийя” нашриёти, 1413/1992.-Ж. I I.-Б.204.

⁷⁹ Ал-хатиб Аҳмад ибн Али Абу Бакр ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод.-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, -Ж. I V.-Б.218.

⁸⁰ Ал-хатиб Аҳмад ибн Али Абу Бакр ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод.-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, -Ж. V I I.-Б.357.

⁸¹ Ал-хатиб Аҳмад ибн Али Абу Бакр ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод.-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, -Ж. V I I.-Б.356.

⁸² Жалолиддин Абдурахмон Абулфараж ал-Жавзий. Муҳаммад Абдуқодир Ато таҳқиқи. Ал-мунтазам фий тарих ал-умама вал мулк..-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, 1412/1992.-Ж. X I I.-Б.297.

⁸³ Муҳаммад ибн Ҳиббон ибн Аҳмад Абу Ҳотим. Шарофиддин Аҳмад таҳқиқи. Ас-сиқот.-Байрут/Ливан: “Дар ал-фикр” нашриёти, 1391/1975.-Ж. V I I I.-Б.279.

11. Абу Бакр ал-Азрақ Мухаммад ибн Фараж ибн Мухаммад. Ироқ аҳлидан бўлган, ростгўй ровий. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁸⁴. Ривоят қилган ҳадислари саҳиҳ, ривоятлари мустақим.⁸⁵ Ҳижрий 281-йилда (мил.894.й) Мухаррам ойида Бағдодда вафот этган⁸⁶.

12. Абу Абдуллоҳ Мухаммад ибн Шужаъ ибн Салжий ал-Бағдодий. Ибн Салжий номи билан машҳур. Ироқ аҳлининг фақиҳи. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁸⁷. Ҳижрий 266-йилда (мил.879.й) вафот этган.⁸⁸

13. Мухаммад ибн Яҳё ибн Абдукарим ибн Нофё ал-Аздий. Куняси Абу Абдуллоҳ, Ибн Абу Ҳотим ал-Басрий номи билан танилган. Бағдодга келиб яшаган. Ҳижрий 252-йилда (мил.866.й) вафот этган.⁸⁹

14. Абу Бакр Аҳмад ибн Валид ибн Абулвалид ал-Фаҳҳом ал-Бағдодий. Сиқа ровий, бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁹⁰. Ҳижрий 273-йилда (мил.886.й) Робиъул ахир ойида вафот этган⁹¹.

15. Юсуф ибн Холид ибн Умайр ас-Самтий. Куняси Абу Холид ал-Басрий ал-Қуроший. Бану Лайс қавмининг мавлоси ёлғон ривоят қилиш билан айбланган. Бир гуруҳ ровийлардан ривоят қилган⁹². Ҳижрий 189-йилда (мил.801.й) Ражаб ойида вафот этган⁹³.

Юқоридаги устоз ва шогирдларининг ададига қарайдиган бўлсак, Воқидийнинг ўз замонасида таълим олиш ва бериш, илқо қилиш ҳамда таълиф қилиш борасидаги илмий ҳаракатларда юксак шухрат қозонганлигини кўришимиз мумкин.

Фойданилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ислом ҳамкорлик ташкилоти Ташқи ишлар вазирлар кенгаши 43-сессиясининг очилиш маросимидаги нутқи // “Халқ сўзи” газетаси, 2016 йил 19 октябрь.

⁸⁴ Ал-хатиб Аҳмад ибн Али Абу Бакр ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод.-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, -Ж. I I I.-Б.153.

⁸⁵ Ал-хатиб Аҳмад ибн Али Абу Бакр ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод.-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, -Ж. I I I.-Б.159.

⁸⁶ Мухаммад ибн Аҳмад ибн Усмон аз-Заҳабий. Д.Умар Абдуссалом Тадмурий таҳқиқи. Тарих ал-ислам ва вафаят ал-машахир вал аълам.-Байрут/Ливан: “Дар ал-китаб ал-арабий” нашриёти.-Ж. XX I.-Б.285.

⁸⁷ Ибн Ҳажар Аҳмад ибн Али ал-Асқалоний. Таҳзиб ат-таҳзиб-Байрут/Ливан: “Дар ал-фикр” нашриёти, 1404/1984.-Ж. I X.-Б.195.

⁸⁸ Жамолиддин Абулфараж ибн Жавзий. Абдулқозий таҳқиқи. Аз-зуъафа вал матрукин.-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, 1406/1986.-Ж. I I I.-Б.70.

⁸⁹ Ал-хатиб Аҳмад ибн Али Абу Бакр ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод. -Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, -Ж. I I I.-Б.414.

⁹⁰ Ал-хатиб Аҳмад ибн Али Абу Бакр ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод. -Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, -Ж. V.-Б.188.

⁹¹ Муъиниддин Мухаммад ибн Абдулғоний ибн Нуқта. Такмилат ал-икмал. Таҳқиқ: Абдулқайюм Абдураб ан-набий.-Макка/Саудия Арабистони: “Умм ал-қуро” университети, 1410/1991.-Ж. I V.-Б.469.

⁹² Ибн Абу Ҳотим Абдурахмон Мухаммад ибн Идрис ар-Розий. Ал-жарҳ ват-таъдил.-Байрут/Ливан: “Дар ал-кутуб ал-илмийя” нашриёти, 1373/1953.-Ж. I X.-Б.221.

⁹³ Ибн Саъд Мухаммад ибн Маниъ ал-Басрий аз-Зухрий. Ат-тобақот ал-кубро.-Байрут/Ливан: “Дару Содир” нашриёти, 1405/1985.-Ж. V I I.-Б.292.

2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Туркий давлатлар ташкилоти давлат раҳбарлари кенгаши йиғилишидаги нутқи // “Халқ сўзи” газетаси, 2022 йил 12 ноябрь.
3. V.M.Zaporozhets. The Seljuks. – Hannover: the European Academy of Natural Sciences e.V. , 2012. – 321 p.
4. Ibn Asir. الكامل في التاريخ (Al-Komil fit-tarix), VIII juz. – Beirut-Lebanon: Dar Al-Kotob Al-Ilmiyah, 2003. – 532 b.
5. Imom al-Hofiz Abul Fado Ismoil ibn Kasir al-Qurayshiy ad-Dimashqiy. البداية و النهاية (Al-Bidayatu van-nihaya). al-Giza (Misr): Hajr, 1998.
6. Maqriziy. السلوك لمعرفة دول الملوك (As-Suluk lima’rifati duvalil-muluk), I juz. Beirut-Lebanon: Dar al-kotob al-ilmiah, 1997. – 566 b.
7. Shamsuddin Muhammad bin Ahmad Usmon az-Zahabiy. سير أعلام النبلاء (Siyar a’lamu an-nubala), XXIII juz. Beirut-Lebanon: Baytul-afkor ad-davliyya. 2004.
8. Ahmed bin Mahmud. Selçuk-Name, 1-2.cilt. – İstanbul: Kervankibatçilik basin sanayiveticaret A.Ş., 1977. – 202 s.
9. Ali Sevim. İbnül-Kalânîsinin Zeylû tarih-i Dimaşk adlı eserinde Selçuklularla ilgili bilgiler // Türk tarih belgeleri dergisi. Cilt: XXIX, Sayı: 33. 2008. – S. 1-42
10. Muharrem Kesik. Sultan Alp Arslan’ın Liderlik Vasıfları // İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Sayı4. 2014. – S. 43-52.
11. Muhammed Kemaloğlu. XI.-XIII. yüzyıl Türkiye Selçuklu devletinde eğitim-öğretim (medreseler) // Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi. Cilt:2, Sayı:5. 2015. – S. 62-79.
12. Prof. Dr. Muharrem Kesik. Selçuklular tarihi. – İstanbul: İstanbul üniversitesi Açık ve uzaktan eğitim fakültesi, 2010. – 374 s
13. Prof. Dr. Faruk Sümer. Oğuzlar. – Ankara: Ankara üniversitesi basimevi, 1972. – 574 s.
14. Prof. Dr. Osman Turan. Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti. – İstanbul: Turan neşriyat yurdu, 1969. – 492 s.

ИНТЕРНЕТ САЙТЛАР:

1. Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нодир қўлёзмалар бўлими сайти <http://nodir.natlib.uz:8095/uz-Cyrl-UZ>
2. Ўзбекистон тарихий ва илмий-адабий манбалар сайти <http://ziyonet.uz/>